

Przyszłość Rosji. Rozbieżne scenariusze 2020-50

Kazimierz Wóycicki

Przewidywania dotyczące przyszłości Rosji są skrajnie rozbieżne. Z jednej strony są prognozy mówiące o możliwości terytorialnego rozpadu Federacji – jak przewidywał raport CIA¹ - z drugiej strony zaliczana ona zostaje do grupy wylaniających się nowych potęg (BRIC), jak prognozuje wybitny ekonomista, jakim jest Sachs.

Owe rozbieżności winny budzić pilną uwagę polskich analityków, bowiem z oczywistych względów wszelki strategiczny namysł nad polską sytuacją geopolityczną musi uwzględniać rozwój sytuacji w Rosji i przewidywaną politykę Moskwy.

Przesłanki pesymistycznych dla Rosji prognoz są dość oczywiste. Na pierwszym miejscu wymienia się najczęściej dane demograficzne. Zwraca się uwagę nie tylko na zmniejszanie się ilości ludności (z 148,6 mln w roku 1993 do 141,9 w roku 2010). Istotne jest też szybkie jej starzenie, niska oczekiwana długość życia i pogarszający się stan zdrowotny. Nieobojętne są też kwestie terytorialno-demograficzne - faktyczne wyludnienie terenów na Wschód od Uralu, procentowy wzrost ludności nierosyjskiej w całości populacji, w tym przede wszystkim wyznawców islamu.

Druga przesłanka pesymistycznych prognoz związana jest surowcowym charakterem rosyjskiej gospodarki. Zasoby surowcowe Rosji zdają się być ogromne, ale jej eksport opiera się w dużym stopniu na sprzedaży gazu i ropy. Ropy ma jednak Rosja, przy obecnym wydobyciu jedynie na 17 lat. Jest wprawdzie potentatem gazowym, jednak koszty wydobycia wciąż rosną i cała infrastruktura z tym związana wymaga coraz większych nakładów.

Istotnym czynnikiem okazać się może także światowy rozwój nowych technologii w przemyśle energetycznym (energia solarna itd.), ale także możliwość pozyskiwania gazu z łupków bitumicznych. Taki rozwój pozbawiłby Moskwę ogromnego atutu politycznego, z którego obecnie stara się korzystać Putin.

Wreszcie wśród pesymistycznych przesłanek przyszłości Rosji wymienia się niski potencjał modernizacyjny. Demografia wpływa na poważne zmniejszenie ilości siły roboczej. Pogarsza się też wykształcenie, co m.in. związane jest z demografią. Wreszcie brak jest przesłanek, że w Rosji w przewidywalnym czasie wyłonić się może przywództwo gotowe do poprowadzenia głębszych reform.²

¹ Przewidywania CIA z roku 2004 rozpadu Federacji Rosyjskiej na 6-7 jednostek terytorialnych. Sprawa zróżnicowania terytorialnego Federacji a nawet jej rozpadu wciąż powraca również w rosyjskich opracowaniach patrz m.in.: <http://www.opendemocracy.net/od-russia/natalia-zubarevich/four-russias-rethinking-post-soviet-map> (dostęp 20.04.12)

² Nicholas Eberstadt, *The Dying Bear* FA Nov./Dec. 2011

Należy zwrócić też uwagę na porównania wielkości gospodarki rosyjskiej z gospodarką UE, USA i Chin. UE i USA to, w obu przypadkach, ok. 14 bln \$, Chiny to już ok. 10 bln natomiast gospodarka rosyjska to zaledwie ok. 2 bln \$ dochodu narodowego. Zaliczana do BRIC jest w tej grupie państw gospodarką najmniej dynamiczną i o bez porównania mniejszych szansach rozwojowych niż gospodarka Chin, Indii czy Brazylii.

Pesymistyczne prognozy dla Rosji mogą być postrzegane nad Wisłą, jako prognozy wybawiające Polskę z zagrożenia od Wschodu, jeśli trzymać się tradycyjnej polskiej myśli politycznej. Słabnięcie Rosji, jeśli przyjąć to założenie, musi być postrzegane jako czynnik pozytywny.

Należy jednak po pierwsze rozważyć, czy słabnięcie Rosji jako geopolitycznego kolosa oznacza również słabnięcie Rosji względem Polski i Europy Środkowej. Ogólnikowa teza o słabnięciu Rosji może być wyrazem „myślenia życzeniowego”, podobnie jak przesadne straszenie Rosją jest wyrazem tradycyjnych lęków.

Można jednak i trzeba rozważać czy takie pesymistyczne dla Rosji prognozy są najbardziej prawdopodobne, czy gdyby się spełniały, jakie wywierałyby wpływ na sytuację Polski. Trzeba też rozważać, czy nie ma innych bardziej pozytywnych dla Rosji prognoz i czy z konieczności oznaczałyby one pogorszenie polskiej sytuacji geopolitycznej, czy też zawierały w sobie inne możliwości.

Trudno analizować te kwestie inaczej, jak rozważając różne i nader odmienne scenariusze przyszłości Rosji i ich możliwych konsekwencji dla Polski. Taki sposób analizy stroni od jakichkolwiek proroctw, pomagając zrozumieć już dziś ujawniające się tendencje. Przedstawione tutaj uwagi oraz skrótowe scenariusze mogą być jedynie wstępem do bardziej pogłębionych syntez.

(I) Rozpad terytorialny Federacji Rosyjskiej i wyłonienie się narodowego państwa rosyjskiego

Rosja w skutek narastających trudności z administrowaniem tak wielkim terytorium i brakiem odpowiednich środków na inwestycje, powoli zaczyna rezygnować ze swojego dziedzictwa kolonialnego na wschód od Uralu oraz na Kaukazie. Z obszaru na wschód od Uralu narastałaby migracja ludności rosyjskiej na tereny rdzennie rosyjskie. W Rosji zaczęłaby się intensywna dyskusja na temat rosyjskiej tożsamości, w której przeważałaby głosy o potrzebie rosyjskiego państwa narodowego na wzór zachodni. Zwolennicy takich poglądów polemizowałiby zarówno ze zwolennikami idei imperialnych, jak skrajnie nacjonalistycznie nastawionych ugrupowań. Paradoksalnie zwolennicy rosyjskiego państwa narodowego wykorzystywać mogliby argument, że jeśli Rosja nie pozbedzie się swych „kolonii”, to Moskwa w skutek migracji zamieni się wielokulturową mega metropolią pozbawioną rosyjskiego charakteru.

Proces przyspiesza narastające trudności gospodarcze, a zarazem dążenie do samodzielności zauralskich prowincji. Sprzeczne wewnętrznie, niekonsekwentne

i nieśmiałe reformy, związane z próbami decentralizacji, mogą przyczynić się do takiego rozwoju wypadków. W pewnym momencie, w drugiej połowie lat 20-tych, w Moskwie zaczęłyby dominować poglądy, że starania o utrzymanie tak wielkiego terytorium, przynosi większe straty niż korzyści.

Rosja, jako państwo narodowe liczące około 70 mln ludności składa wniosek o członkostwo w UE koło roku 2050.³

(II) FR dostaje się pod wpływ Chiny, które stają się adwokatem integralności terytorialnej Federacji

Działyby się tak mimo pretensji chińskich do Mandżurii. Inwestycje chińskie stają się dominujące i eksport rosyjskiej ropy i gazu skierowany jest w przeważającej mierze do Chin. Nacjonalistyczna retoryka wewnątrz Rosji jest podtrzymywana i skierowuje się przede wszystkim przeciw islamowi a po części przeciw Zachodowi, z coraz silniejszą wizją Rosji jako cywilizacji euroazjatyckiej (np.: na podobieństwo rozważań rosyjskiego historyka Gumilowa). Rosyjscy nacjonaści nie zauważaliby rosnącego uzależnienia od Pekinu, podkreślając chińsko-rosyjski sojusz skierowany w ich oczach przeciw Ameryce i Europie, podkreślając odzyskaną pozycję wobec Zachodu. Sojusz z Chinami zdawałby się też chronić Rosję przed niebezpieczeństwem z południa, jakim jest islam.

Mitologia euroazjatyckiej potęgi może pozwalać rosyjskim nacjonalistom nie dostrzegać słabości własnego kraju. Taka sytuacja w Rosji może być wygodna dla Chin, bowiem nie zagraża chińskim elitom mówieniem o demokracji. Zachód jest w istocie pozbawiony politycznego oddziaływania na ogromnym terytorium, jakim Rosja dysponuje, co stwarza duże korzyści geopolityczne dla Pekinu.

(III) Rosja silnie słabnie, ale wspierana jest z wielu stron, bowiem każdy z wielkich światowych graczy (Chiny, UE, USA, jak i rosnąca w siłę Turcja) obawia się by Moskwa nie dostała się pod wpływ ich antagonistów

W tym scenariuszu Rosja w subtelny sposób stara się o zachowanie trudnej równowagi. Wszyscy obawiają się, że Moskwa dostanie się pod obce wpływy: Amerykanie, że dostanie się pod wpływ Pekinu. Chińczycy odwrotnie, boją się tego, że możliwe rosyjskie vacuum polityczne wypełni Unia Europejska i USA. Wszyscy też będą bać się niewiadomej, jak przebiegałby proces terytorialnego rozpadu FR. Paradoksalnie integralność Federacji Rosyjskiej będzie postrzegana jako czynnik stabilizacji polityki światowej. Moskwa będzie zżęcznie korzystać z tej sytuacji, starając się odzyskiwać swoje wpływy na Ukrainie, Białorusi, i coraz silniej szantażując bronią energetyczną UE, a przede wszystkim zapóźnioną technologicznie Europę Środkową.

³ W roku 2050 cała FR liczyć będzie wg szacunków demograficznych ok. 100 mln.

Zarazem byłby to nieustanny taniec na linie, bowiem Rosja nie będzie zdolna zyskać i utrzymać równorzędnej pozycji z Unią Europejską. Polityka rosyjska mogłaby jednak realizować swoje interesy w jakimś stopniu wobec mniejszych partnerów (a więc i niektórych państw w Europie Środkowej), zwłaszcza takich które uzależnione są od Rosji energetycznie.

(IV) Rosja z pomocą wysokich cen ropy i gazu, odzyskuje swoją mocarstwową pozycję

Wydaje się, że jest to scenariusz, który najbliższy jest obecnej polityce Kremla.

Realizacja takiego scenariusza może być tym bardziej prawdopodobna im poważniejszego osłabienia dozna USA i Unia Europejska. W przypadku osłabienia USA, po pierwsze wzrosnąć tam mogą tendencje izolacjonistyczne, po drugie Stany mogą zwrócić się w stronę Pacyfiku (co już się w jakimś stopniu dzieje). Podobnie UE okazuje się niezdolna do prowadzenia wspólnej polityki zagranicznej i pojedyncze państwa europejskie podejmują współpracę z Rosją usiłując poprawić swoją sytuację gospodarczą.

Moskwa, pozbawiona silnych nacisków ze strony Zachodu, podejmowałaby współpracę z Chinami w Azji Centralnej. Stawia też na współpracę w grupie BRIC. Przy spełnianiu się takiego scenariusza zakładać by należało, że Moskwa będzie dążyła do odbudowy swojej sfery wpływów na terenie Europy Wschodniej (Kaukaz, Ukraina, Białoruś, Mołdowa), a nawet dążyć do odzyskania części wpływów na terenie Europy Środkowej.

Scenariusz ten wiązać się może z pewnymi próbami modernizacji. Wobec rosnącego procentu ludności nierosyjskiej podejmowane byłyby kwestie ogólnorosyjskiego obywatelstwa, przy tłumieniu objawów wielkoruskiego szowinizmu. Moskwa usilnie starałaby się o syberyjską gospodarkę, wykorzystując wszelkie nadwyżki w handlu zagranicznym do inwestycji na tym terenie.⁴

(V) Moskwa dokonuje „modernizacji”, zachowując dzisiejszą pozycję w globalnej polityce mocarstwa drugiej klasy

Modernizacja prowadzona jest w oparciu o współpracę z Zachodem, który udziela Rosji poparcia, przeciągając Rosję na swoją stronę, gdy po drugiej stronie są wciąż coraz potężniejsze Chiny. Rosyjskie elity dochodzą do wniosku, że pomysły typu „grupa Szanghajska” mogą przyczynić się jedynie do uzależnienia Rosji od Chin. Rosja zaczyna przeprowadzać powolne ale systematyczne reformy demokratyczne, dopuszczając na swoje terytorium, zwłaszcza na wschód od Uralu, coraz

⁴ Lauren Goodrich, Russia: Rebuilding an Empire While It Can, Stratford, Geopolitical Weekly http://www.stratfor.com/weekly/20111031-russia-rebuilding-empire-while-it-can?utm_source=feedlist&utm_medium=email&utm_campaign=20111101&utm_term=gweekly&utm_content=readmore&elq=5a841c366c764437be4c20d3ab6fd4ba (dostęp 01.11.2011)

więcej inwestycji zachodnich. UE współpracuje z Rosją nie tylko ze względu na korzyści gospodarcze, ale także ze względów geopolitycznych (blokowanie wpływów chińskich). Najwięcej z takiej współpracy korzystają wielcy inwestorzy z Niemiec i Francji wspierani przez swoje rządy.

Moskwa świadoma swego politycznego znaczenia nie rezygnuje jednak z realizacji swoich interesów i buduje sferę wpływów, w którą usiłuje wciągnąć kraje Europy Wschodniej i Środkowej.

(VI) Federacja Rosyjska rozpada się w stopniowy lecz pokojowy sposób, a poszczególne jej części dostają się pod wpływ jej sąsiadów

Powolne słabnięcie Rosji może powodować stopniowe tracenie przez Moskwę kontroli nad poszczególnymi obszarami. Zjawisko to wystąpiło już w jakimś stopniu pod koniec prezydentury Borysa Jelcyna. Poszczególne regiony mogą usamodzielniać się wraz z uświadamianiem sobie odmiennych od centrali w Moskwie interesów. Budować też mogą odmienną tożsamość opartą o rdzennie etniczną ludność np. w Jakucji lub kształtowania się nowej świadomości Rosjan-Sybiraków.

Trudno sobie wyobrazić spełnianie się takiego scenariusza bez przynajmniej częściowej demokratyzacji struktur władzy. Demokratyzacyjne reformy w pewnej ich wersji mogą wprost sprowokować taki właśnie rozwój wypadków.

(VII) Rozpad Federacji Rosyjskiej prowadzi do bałkanizacji ogromnego terytorium, wywołując napięcia w polityce światowej o charakterze globalnym.

Przebieg wydarzeń w przypadku spełniania się takiego scenariusza jest najmniej przewidywalny. Zarazem jest o tyle prawdopodobny, że tak wielkie terytorium z taką ilością bogactw naturalnych nie może pozostać bezpieczne.

Ten niepokojący scenariusz łączyć się może z narastającymi konfliktami na terenie Azji i wojnami na tym kontynencie.

* * *

Należy zwrócić uwagę, że te scenariusze nie wykluczają się wzajemnie i może się zdarzyć, że jeden przechodzić będzie w drugi. Realizacja scenariusza „Rosji w chwiejnej równowadze” (III) może przeobrazić się w rozwój sytuacji opisywanej w scenariuszu (V) „Moskwy modernizującej się”, jak i zmienić się w scenariusz „zależności od Chin” czy nawet scenariusz „rosyjskiego państwa narodowego” (I). Scenariusz „Rosji w chwiejnej równowadze” najbardziej przypomina stan obecny, choć pewnie wielu obserwatorów, jak i obecne rosyjskie elity zaprzeczyły by, że owa równowaga jest aż tak chwiejna. Zależność Moskwy od Pekinu nie jest dzisiaj postrzegana jako istotna.⁵

Inna refleksja nasuwająca się przy budowie takich scenariuszy dotyczy dystansu czasowego. Wydaje się, że ogólne makroprzesłanki (np. demografia, kapitał ludzki)

⁵ Hélène Carrère d'Encausse, *La Russie entre deux mondes*, Paris 2011.

wskazują na bardziej pesymistyczne dla Rosji scenariusze. Nawet jeśli to właśnie one miałyby się spełniać, nie oznacza to, że w krótszym, średnim okresie Moskwa nie odniesie jeszcze poważnych politycznych sukcesów. Jest krajem dostatecznie potężnym, by nawet słabnąc, centrala w Moskwie mogła realizować z powodzeniem swoje najróżniejsze projekty, łącznie z odzyskiwaniem wpływów na jakimś ograniczonym obszarze.

Refleksja ta jest, jak się wydaje, istotna dla polskiego planowania politycznego. Warszawa może mieć jedynie minimalny (jeśli nie praktycznie żaden) wpływ na postępowanie Moskwy w sprawach strategicznych, a także dość trudno Warszawie kształtować stosunki polsko-rosyjskie podług własnych zamiarów. Moskwa, zależnie od swych potrzeb, może stosunki te „pogarszać” lub „polepszać”, manipulując nimi na swój sposób. Polska postawa wyczekiwania i do pewnego stopnia pasywność wydaje się najwłaściwsza. Nie wyklucza to oczywiście najrozmaitszych działań, a nawet inicjatywy ze strony polskiej, chodzi jednak o to, by nie przeradzało się to w nadmierny aktywizm i nie prowokowało złudzeń.⁶ Wydaje się, że utrzymywanie nawet tylko pozorów dobrych stosunków jest czymś pożądanym, tym bardziej jeśli chce się prowadzić bardziej aktywną politykę w obszarze wschodniego sąsiedztwa.

Dr Kazimierz Wóycicki – politolog, historyk, dziennikarz. Działacz opozycji demokratycznej (1967-1989), praca w miesięczniku „Więź” (1973-1989) dyrektor Instytutu Polskiego w Dusseldorfie (1996-99) oraz w Lipsku (2000-03), dyrektorem szczecińskiego IPN (2004-2007). Obecnie wykładowca Studium Europy Wschodniej UW (kazwoy.wordpress.com)

⁶Z tego punktu widzenia polsko-rosyjska grupa ds. trudnych jest znakomitym narzędziem politycznym, pozwalającym na monitorowanie stanu stosunków.

The Future of Russia. Divergent Scenarios 2020-2050

Kazimierz Wójcicki

The scenarios concerning the future of Russia are extremely divergent. This fact should be carefully noted particularly by Polish analysts. The pessimistic premises concerning developments in Russia include: the demographic data, the fact that the Russian economy is based on raw-materials, the world development of new technology in the energy industry, low potential for modernization and the small dynamics of the Russian economy. The author considers whether the weakening of Russia will have a positive or negative influence on the situation in Poland and Central Europe. Analyzing these problems is difficult without considering different variants of the future of Russia.

In the first scenario, the author predicts the territorial decomposition of the Russian Federation and the emergence of an ethnic Russian state. As a result of growing difficulties with management of such a large territory and the lack of means for investments, Moscow slowly begins to give up lands east of the Ural Mountains and the Caucasus. Russia, as an ethnic state with approximately 70 million citizens, applies for EU membership around 2050.

The next forecast assumes that the Russian Federation will shift into China's sphere of influence. Beijing thus becomes

Будущее России. Различные сценарии с 2020 по 2050 год

Казимеж Войчицкий

Сценарии будущего России чрезвычайно отличаются друг от друга. Этот факт должен вызвать интерес, в частности польских аналитиков. К негативным условиям для развития России относятся: демографические данные, сырьевой характер экономики России и глобальное развитие новых технологий в энергетической отрасли, низкий потенциал модернизации инфраструктуры и небольшой рост экономики России. Автор задается вопросом: какое влияние оказывает ослабление России на ситуацию в Польше и странах Центральной Европы – положительное или отрицательное? Трудно анализировать эти вопросы, если не рассмотреть различные сценарии будущего России.

В первом случае автор предсказывает территориальный распад России и появление национального русского государства. Москва в результате все больших трудностей в управлении большой территорией и отсутствия ресурсов для инвестиций, постепенно начинает отказываться от земель к востоку от Урала и Кавказа. Россия, как национальное государство с населением около 70 миллионов граждан, до 2050 года обращается в Европейский Союз с просьбой о членство.

an advocate for the territorial integrity of Russia. Chinese investments become predominant in Russia and the export of Russian raw materials is mainly orientated towards China. The Russian internal political discourse considers Islam and the West as its enemies and increasingly moves towards a vision of Russia as a part of Eurasian civilization.

Russia grows weaker, according to the third scenario, but is supported by many world actors, because each one of them fears Moscow coming under the control of other antagonists. Territorial integrity of the Federation is perceived as a factor of stability for world politics, which consequently proves to be very skillfully used by Moscow to regain lost influences in the post-Soviet states.

Russia, in the next scenario, regains its superpower position thanks to the high prices of oil and gas. The weaker the USA and the EU become, the more probable this scenario becomes. Moscow then starts cooperating with China in Central Asia and rebuilds its position in the post-Soviet space and even, maybe, in Central Europe. This scenario might involve certain attempts at modernization.

The fifth scenario assumes the modernization of Russia, which would maintain its present position in global politics as a second-class world power. Modernization would be based on cooperation with the West – slow but systematic democratic reforms, more and more Western investments. Simultaneously, Moscow would not give up its attempts to build a sphere of influence in East and Central Europe. The final scenario forecasts a gradual,

Другой прогноз предполагает попадание Российской Федерации в сферу влияний Китая, который стал сторонником территориальной целостности России. Китайские инвестиции в России становятся доминирующими, а экспорт российского сырья ориентирован в основном на Китай. Внутренняя риторика в качестве врага относится к исламу и Западу, и все больше склоняется к видению России в рамках евразийской цивилизации.

Согласно третьему сценарию, Россия сильно ослабевает, но поддерживается со всех сторон, так как каждый из основных глобальных игроков опасается того, чтобы Москва не попала под влияние их антагонистов. Территориальная целостность Российской Федерации будет рассматриваться как фактор стабильности в мировой политике, а Москва будет умело использовать этот козырь, пытаясь восстановить свое влияние в постсоветских странах.

В следующем сценарии Россия с помощью высоких цен на нефть и газ восстановит свои имперские позиции. Этот сценарий будет более вероятным в случае ослабления США и ЕС. В таком случае Москва возьмет на себя сотрудничество с Китаем в Центральной Азии, а также восстановит свои позиции на постсоветском пространстве, и, возможно, в Центральной Европе. Этот сценарий может быть связан с некоторыми попытками модернизации.

Пятый сценарий предполагает модернизацию России, что позволит

peaceful decomposition of the Russian Federation with particular regions falling under the influence of its neighbors. The slow decline of Russia would be the cause of the particular regions becoming more and more independent while realizing different interests than those of Moscow. It is difficult to imagine such changes without at least partial democratization of the power structures. Democratization, in turn, could even provoke such developments.

Decomposition of the Russian Federation leads to the so-called “Balkanization” of a huge territory, causing much tension in world politics, according to the last scenario. The author recognizes this scenario as the least likely to occur.

In summation, the author underlines that these scenarios do not mutually exclude one another and that one might in fact lead to another. In spite of the fact that the majority of premises indicate the long term pessimistic development of events in Russia, it does not exclude some success in the short term. The author’s advice for Polish political planners is not to exaggerate with activism, as Warsaw has very little, if any, influence on Russia’s actions in strategic cases. He suggests maintaining relatively good relations and a kind of “wait-and-see” attitude.

ей сохранить нынешнее положение в мировой политике с позиции империи второго сорта. Модернизация осуществляется на основе сотрудничества с Западом, то есть медленные, но систематические демократические реформы, а также все больше и больше западных инвестиций. В то же время Москва не отказывается от строительства зоны влияния в Центральной и Восточной Европе.

Дальнейшие соображения автора касаются постепенного мирного распада России, а ее отдельные части отходят под влияние соседей. Медленное ослабление России приведет к тому, что отдельные регионы наряду с ростом осведомленности об их отличительных с Москвой интересах, могут стать независимыми. Трудно представить такие изменения без хотя бы частичной демократизации властных структур. Демократические реформы могут даже спровоцировать такое развитие событий.

Согласно последнему прогнозу, окончательный распад Российской Федерации приведет к балканизации огромной территории, что вызовет напряженность в мировой политике. Автор считает, что этот сценарий является наименее вероятным.

Таким образом, автор указывает, что эти сценарии не являются взаимоисключающими, и может случиться так, что один будет переходить во второй. Хотя большинство свидетельств указывает, в конечном счете, на пессимистические события в России, это не означает, что в коротком

промежутке времени Москва не будет иметь успеха. Автор рекомендует польским экспертам политического планирования не переборщить со слишком большой активностью, так как Варшава может иметь минимальное влияние на проведение России в стратегических вопросах. Он предлагает поддерживать хорошие отношения с этой страной и принять позицию ожидания.

